

І. ДНІПРОВСЬКИЙ

МАРІЯ РАДОСТИ

З далекого туману, з тихих
озер загірньої комуни шелестить
шелест: то йде Марія
М. Хвильовий

Два короткі та дужі матроси — „Три Святителя“ й „Броненосець Марія“ — в патронташах, в наганах і бомбах схопили капітана в його квартирі і повели пустинею города.

Капітан тупо й ласкаво кидав свій зір на матросів, наївно всміхався і плував петлі ногами по широкій панелі.

Із-за брам виринали групи людей, теж при матросах, прилучались до купи, а їхній конвой бив кулаками в парадні, шугав у ворота і в брами. Теж по панелях і бруком скакали кінні матроси, з-під бистрих копит з скреготом бризкали іскри, а в ближніх провулках кувала й зітхала луна серед пустинних дворів і будинків.

— Une ville obscure par l'ennemi ressemble à une file qui a perdu son honneur — згадав чомусь капітан і враз ці слова витяглись в стрічку чорних точок — точки кинули крильми і полетіли ключем журавлів гарячою синьою путтю.

Ідучи з самого заду капітан помітив цвілий синій картуз на голові штабс-капітана, що стрілявся з ним на дуелі, і притис до грудей маленьке євангеліє.

Він не знав, що з ним буде, і лише неймовірним зусиллям витискав з голови все, що було в ній, бо там дивились крізь лоб, і ніщо, навіть завбільшки, як муха, як крапка, не могло заховатись од кривого вогняного погляду. В голові було порожньо, навіть штабс-капітанів студентський картуз одлетів кудись у провулок, і капітан уперто змагався з своїм лицем, щоби десь в зморшках його не прилипла зрадницька думка, що могла погубити всю голову.

Лице йому стало наївне й безвинне. Навіть руки і ноги, вся його постать були наївні і безвинні, і сам Вельзевул не міг узяти на підозру, що в цьому покірному тілі, в цім напружнім обличчі, що ладне було говорити всю правду, наче на сповіді, — могла ховатися змова.

Матроський конвой маршував до вокзалу.

Біля під'їзду за червоним столом у кріслах сиділо кілька фігур у шкіряних чорних тужурках.

Позад „прокурора“ спокійно стояло тихе жіноче погруддя. Прекрасна головка, схилена трохи набік, уважно, печально дивилась на всіх, хто підходив до столу, і на тонких, притиснутих трохи губах дріжала покора і разом якась дивовижна цікавість.

В уяві, яку передати не здатне жодне кіно, де в одну мить мигнуло в химернім клубку все життя, сні і реальність, — мигнула картина Марії в ногах Ісуса. Ось вона — вічна як мисль, прорвала хітони віків — стала скорботною тінню — зорить на безумство — і в очах їй стоїть вечір незабутньої п'ятниці.

Під лиховісну мовчанку замотляв капітан до червоного столу, дивлячись неодривно в саму середину, де стояло печальне погруддя.

— Хто такий?

Крізь слину й шипіння із горла ледви прорвалось на губи і впало під стіл не слово, а клубок каламуті:

— Ка-пітан.

„Прокурор“ махнув наганом конвою, і капітан поточився на бік.

Враз до капітана підскаочив салдатик — босий, в рижих обмотках — закліпав очима, хлопнув його по плечу і побіг до червоного столу. Матрос „Миноносець № 102“ ткнув капітана карабіном в плече, і чомусь зупинився.

Капітан чув — голоси були, як удари:

— Ти його знаєш?

— Знаю.

— Він був за народ?

— За народ.

Матрос повернув капітана і поставив його лицем перед суддями.

— Хочеш у штаб?

Капітан хрипко вихлюпнув:

— Хочу.

Так відбулася посвята капітана в штаб цього корпусу.

Цілий тиждень прожив капітан наче ві-сні, поки ворог з-за річки натиснув на корпус — божевільна симфонія відступу — і капітан на санітарному возі з хрестом одлетів од рідного города на невідомі поля і дороги.

В обличчя він не дивився нікому, слухав у бік і говорив не підводячи погляду. Він бачив самі тільки ноги: босі, в чоботях, в обмотках, і по ногах самих вгадував своє багатоманітне оточення.

Навіть на неї вдруге він глянув у ноги.

Ще два тижні в степах і лісах трохи розплутали мозок його од химер і примар, він глянув на неї на всю і задививсь заворожений.

Ноги вона ставила рівно і м'ярко, висока постава її коливалася ніжно, як музика. Чорна спідниця її, спущена строго за литки, не мала жодної брижжі, а біла, тільки що глажена кофта з проміннями од вутюга, з тманим запахом степу, свіжо і просто малювала туге невисоке погруддя. В чорних строгих очах, підфарбованих синіми рисками, то потопала жура, то стояла задумана ласка. Тихе обличчя її „зорювало“, наче зійшла вона з мурів старого костелу і вчула щось надзвичайне, привітне.

Але це вже була не фантазія, а дійсна істота, одна з трьох жінок штабу корпусу, хоч вона межи них вирізнялась так гостро, наче береза між кленами.

Та головне, що було в цій реальності, — це її надзвичайна подібність до тої жінки, що так довго жила в його серці. Навіть кільця над вушками, мініатюрний цей рот з ясними куточками, де загорялася усмішка.

Ще не владний глянути сміло і прямо, просто в лице цьому дикунському штабові, капітан заплутав в рівних ногах цієї жінки свою пильну і обережну цікавість.

Штабна кухня соковито димила. Між сірих, подертих, меланхолійних, незграбних і бистрих фігур мотлялись жіночі спідниці, мигали білі хустки і жевріла маком її косинка, облямувавши чоло майже до чорних дуг над очима, а позаду хитро сховавши кінці без жодного вузлика.

Щось романтичне і неймовірно цікаве було в цій жіночій істоті, і коли вона нагнулась під кленом і поставила зручно глибоку тарілку, капітан нервово здригнувся і вловив чулими пучками кармазинового сонечка, що блукало в зелених калачиках.

Це мала бути дружина комкора або комісара, або чия-небудь коханка.

Спинивши увагу на ній, капітан придивлятися почав до речей, що були звязані з нею. Ця чудна корпусна кухня жила неможливо-химерно і робила теж неможливе: під кулями лютих повстанців („животи насипали ячменем“) в тилу добувала провізію і в найстрашніші часи штаб не знав того дикого голоду, що розкидав тифозні полки по глухих дорогах, по непривітних селянських хатах, і безборонно збирав своє жниво. „Во врем'я люте“, коли дикий повстанчий табун цілий тиждень шалено літав по путях, зірвав бронепоезд і одрізав штаб од фронтової команди, запряжена парою вороних кухня бадьоро курилась, а вона в своїй чудесній косинці на бурій дошці краяла свіжу, ще димну хлібину. Всім вийшло нарівно: і капітану, і комісару з помішником, і редактору газети з роєм його співробітників, що вже давно ліквідували газету, і кривооком „ходям“, трьом мусяньовим „косатим чортам“, що діставали для штабу фураж, дзвінко рубали дрова для кухні і закохано зорили на трьох коло неї жінок, неминучих супутників корпусу.

— Маруся!

— Маруся!

— Маруся!

Коли між шапок і кашкетів багряна косинка падала вниз, капітан серед босих ніг, гетрів, обмоток, халяв і литок шукав її ноги, і здавалось йому, що не будь цієї Марусі („Маріє, Маріє...“) всі справи корпусу ішли б зовсім инакше: комісар не лежав би під кленом, коні - б не так мотали своїми породистими головами з такими розумними людськими очима, а він сам думав би щось зовсім инакше, не таке водуже і трепітне... Але ці ноги терплять походи, ходять, їздять по цій чудній Україні з степами, лісами і бандами, ці ноги потрібні штабові корпусу, штаб нагодований, машина його завжди в роботі, а попереду його в гарматному гулі б'ються ці чудернацькі босі полки і дивізії, ці химерні матроси, що не забули ще своїх кораблів, ходять іще „в перевалку“ в піхотних чоботях, знятих в степу, в своїх од ґрунту і сонця рудих гімнастюрках, в своїх картузах з напівзатертими назвами міноносок, тралерів, кораблів і дредноутів, ці невідомі ході, що нагадують пекло, вся ця мішанина генеральських шинелів з червоною підшивкою, сірих і чорних „скаток“, чобіт, черевик і босих підшов, що міцніші за чоботи, вся ця степова фантазмагорія, кошмарна ця карусель, де Маруся в самому центрі, де сам капітан летить і кружляє в якомусь шаленому танці.

В екіпажі попереду їхав комкор — за ним пилюга тачанок, двохколог, возів з далекого давнього фронту.

Сонце помічалось два рази на день: на сході й на спаді. На сході корпус летів наперед, бори і гаї скаржно і жалісно ухали, на спаді корпус ставав у першім селі і в одну мить розгортав свою летючу машину.

— Маруся!

— Маруся!

— Маруся!

Капітан і собі сів під кленом, як завжди окремо, терпляче чекав своєї тарілки з прекрасним гороховим супом і свою долю смачного

житнього хліба і зорив, як ланню згиналась вона, вигиналася, рівно і трохи прискорено зникала в дзвоні ножів і віделок, в шумі і гелготі.

Ноги її були найтонші в цілیم штабі, хоч трошки повніші за ті. Ці ноги, здавалось, ніколи не знали спочину, і петлі од них гаптували все більш свою болюче-красиву інтригу.

Кілька разів капітан поривався спитати її за освіту (цим почати знайомство), але коли шум її ніг наближався до нього, вона нагиналась з своєю тарілкою, він дякував мовчки її кивком голови і зорив неодступно, як округлені клуби її мішались з сорочками ходів, а червона хустка зринала гарячим тюльпаном між білих хусток, що здавалися теж якимись химерними квітами, чудними ромашками серед рудо-чорно-зеленого моря.

— Маруся!

— Маруся!

— Маруся!

Спершися на лікоть, щоб бачить всю кухню, капітан намагавсь розв'язати це нависне питання про її освіту. Вона, безумовно, з інтелігенції, скінчила гімназію, якийсь гультий-ловелас образив її, і пірнула вона в пилігу цього корпусу шукать свого ворога, може тому в неї гасне так часто лице і в чорних гарячих очах ячить сум лебединого вечора. Може вздріла ввічу вона всю неправду і кваліть свого класу, кинула страшний жереб і пішла добивати своїх, удає покору і приглушує спогад про нього. А може — це дуже можливо — закохалась безворотним коханням в якусь розхрістану кожанку і пішла з нею ділити трудне походне життя.

Ця думка була неприємна, як укус комара, гірка, як полин, і коли вона вгризалася в голову, капітан ще пильніше дивився за нею: на кого звертає, кому оддає свою найбільшу, свою найлюбішу увагу.

Але вона однаково нахилялась до кожної купки, всім по черзі ставила їхні тарілки, і ноги прискореним кроком виконували службу серед цього нетривкого табору.

— Маруся, ножа!

— Маруся, хліба!

— Маруся, ложку!

— Маруся, а сала нема?

Вона йшла до кухні, робила якесь „заклинання“, заглядала в мішки і торби, добувала потрібне, і весь штаб, вдовольнившись гороховим супом, тут же хропів по-під кленами, переморений дальнім безсонням, а вимита кухня струмила клубами диму, готуючи чай.

— Дурниці, — сказав капітан сам собі і поклав щоки в долоні. — Звичайна собі жінка. Подібна, але не вона.

Дівчата і ході оддалік мили в відрах посуд, і зривний сміх дражнив капітанові ухо. Він розплющив очі, знову ловив одиноку жарину, коливання привабно-опуклених стегон і знов думав про те що вона скінчила гімназію, і тонкі її губи стисли строгу й страшну таємницю. Але сміх, плотоядний сміх ходів падав в думки, вгризався між них, а в грудях нила якась каламуть.

Очі ходили самі по обозах, під кленами, по колесах, по конях, по чемоданах під крепким брезентом, а мимо очей пролітали картини з минулого...

Але знов топіт ніг, дзвін тачанок будили його, екіпаж комкора вилітав наперед і його мандрівна держава („як пси на мотуззях“) з дзвоном, криком і ржанням летіла в догоню.

Корпус летів подовж залізниці і замітав усе по дорозі.

Ніч припинила безумну гонитву, броньовик навів гармати на розбитий вокзал, морські гармати дивилися мертво з платформ і повітря дзвонило, як шкло.

Такі картини капітан уже бачив.

Як завжди, Маруся югнула кудись по провізію, зникли китайці, дівчата, салдати, а кроків на десять од кухні, на відкритім повітрі за червоним столом розмістився кшмарний Ревтриб. Голодні фігури суддів в пилу і наганах сиділи грізні, як смерть, а короткі напружені питання, наче удари ножом рвали тишу спокійного воздуха. Одиночки, парні і кучні конвої приводили з города (це було позаштатне містечко) бліді одиночки, пари і купи фігур — ковилаючи пугь, пари і купи підпливали до столу, видували з шопоту непевний свій звук і йшли на узлісся, де коротко бухали залпи.

Капітан непоміжно югнув за дерева, сів ногами в канаву і витяг з-за пазухи маленьке евангеліє. Св Письмо було при нім неодлучно з того часу, коли салдати почали рвать своїм командирам погони і заставляли їх чистити картоплю. Врятувавшись чудом од стрічи з Хароном, серед залпів, крику і дзвону читав капітан цю єдину книжку і згадував прекрасне минуле, воздушно-рожеві тіні жінок і своє благовійне й пахуче кохання, що кінчилося так нещасливо для його. Засмучені очі Марусі асоціювали йому те пройдешне.

В Св. Письмі, що капітан знав майже на пам'ять, в чорних квадратах горіли укохані літери. Незрозумілі місця були окреслені двічі і тричі, і до них капітан вертався що раз. Дивна малесенька книжка оповідала про доброго мученика, в чорнім петиті стискала фатальне пророцтво. Од Слова (в началі б'є слово) до погібелі світу в огні. Ось він, цей племін, летить попереду корпусу, ось очі, що вдень і вночі не знають спокою, а на троні осіло страхіття і гігантським перстом вказує пугь тамерлановим арміям...

Аж ось залпи розсипались дробом, і шум поплив у степи. Тиша повисла над табором. Це був знак, що штаб змінив свою роботу, розробляє план операції і капітан має там бути присутній.

З трепетом він пройшов мимо столу з окурками.

До нього самого „комісари“ ставились приязно, навіть з якоюсь повагою, хоч в першу ж секунду раптового гніву байдужий конвой міг схопити його і ним закінчити вечір суду і залпів.

Комісари були неписьменні, але удавали всезнайок, хоча жодний із них, навіть комкор, не міг одріжнити залізниць од польового тракту, села од містечка, а всі вимагали „удару“, „розгрому“ і „паніки“. Ім, цим страшним комісарам воїстину нічого було втрачати. Очі їм хоробливо горіли розстрілами.

Години через три вернулась Маруся, стовпчики диму затанцювали над кухнею, вернулись китайці, і капітан бачив, як вони сунули їй з-під поли червоний бархат з класних вагонів, фуфайки, спідниці, панталони, сорочки з рюшем і тюлем, срібні віделка, ножі, чарочки. Маруся розплітала брезенти, і китайські дари, опукливши сіро-зелену повозку, лягали під крепке мотуззя.

— Маруся, моє м'ясо.

— Маруся, дай хоч картоплину.

— Маруся, сукина доч. Не чує.

Капітан розкрив очі, і та сама картина штабного привалу в сотисячній версії клубилась, бігла, мотлялась в очах, косий димок струмив із труби, зігнулись комісари над мапою, шепотілись над нею, тикали в неї короткими пальцями і матюкались в Христа.

Група селян з батожками в руках топталась під кленом і зухвало виявляла свою нетерплячку.

— Товариші. Що ж це ви косите овес? Хіба ж так робить народная власть?

„Власть“ не чує підвладних, жує задимлені губи, од цигарок тріщить під носом волосся, а капітан, покликаний знову до мапи, в сотий раз пояснює їм кожний значок. Маруся дзвонить виделками, розкладає бо-зна для чого ножі, підходить до селян і „одгортає“ їх геть своїми руками.

— Постойте, громадянка. Ми хочемо говорити з самими комісарами. Як же це так? Ну, та як же це так?

Марусіні руки одгортають селян подалі од кленів, од штаба за мапою, підносять пальці до губ, і батіжки стоять оддалік з гнівним блиском в очах, не сміючи рушити до клену.

Враз штаб кидає мапу, конвульсійно хапає свої порції і тут же хропе на своїх кулаках, а сонце крізь віття пересуває свої арабески по рудих, запалених вітром, обличчях, по кобурах і тужурках.

Капітан не може заснути, думає про ноги, про глибоку трагедію жінки, про невідомий білий будинок гімназії з шумом дівчачих спідничок, а за лісом гатять раз-у-раз броньовики, і ближні бори підтакують їм скриками пугача, здавленим охом, що спускається шумом на сонних.

— Товариш капітан.

Чорна строга спідниця строго і владно стоїть перед капітаном.

— Вас просить до себе товариш корпусний.

Ні разу комкор не „просив“ — він тільки кричав: „капітана!“ — і той ішов до штабу блідий і схвильований. Капітан знає цю „прозбу“, іде покійно рядом з Марусею і знов йому спадає на думку, що вона має вищу освіту, щось хоче сказати їй, їхні очі стрічаються: золотий сум Гефсіману і голодна жага невідомости, — мінають чорний тоненький струмок димаря, сміхотливих дівчат, що чистять картоплю, китайців, що рубають свіжого дуба, капітан завважає, що в неї передній зуб золотий, і добирає надзвичайного слова. Слово таке заплуталось в пам'яті і не йде на язик. Капітан тільки бачить строго складені губи і крайочок гарячого вугілля в оці. І знову дика підозра: ротаті китайці з своїми кликами кліють незграбно ці губи і плотоядно душать її до повозки... (Він добре бачив, як Маруся двічі на тиждень мие ходям білизну, як хлопають ході її по плечах і масно сміються без звука, як коні, самими губами, Маруся б'є їх по морді, роти ходям лізуть до самих маленьких ушей, подібних на Z, а руки їх дзвінко й бадьоро луплять сокирами в дерево).

Маруся теж хотіла щось мовити, але мовчала до самого штабу і тільки ще більш стискала тонкі свої губи.

Комкор ізнов вимагав „паніки бандитам“, і капітан ледви умовив його не знімати артилерії.

Назад вернувся капітан без Марусі.

Безправна робота стратега давала йому свої радості і завжди після неї почував він себе легко й воздушно. Зорі стояли над лісом невідомим древнім таємним письмом, і все було невідоме: і доля дівчаток, залишених в городі „на чужі руки“ і доля цих комісарів, матросів і ходів, що матюками стьобали прекрасні груди планети, і невідоме жахливе пророцтво літер і цифр, що трагічно збігалось з сучасним.

І сон був невідомий, короткий, як помах крила.

Дикий комкор, приставши на мудру стратегію, одразу-ж оддав розпорядження „збити ворога з позиції“ — „взять такі проклятий город!“ — і глибокого ранку („утренієм глибоку“) згасання зор розцвітилось цвітами гранат і шрапнелі. Свиснули трьохдюймовки, залопотіли „собачки“, з десятків ворожих мортир тупнуло десь між обозами — ворог знявся з позиції — галопом пішла кавалерія, а через годину сам штаб рушив в догоню за своїми полками.

Капітан їхав в своїм екіпажі з червоним сидінням, подарунком комкора. Конята маленькі, як свині, в мотузяних шлеях своїх десь пропадали за спиною кучера і було вражіння, що екіпаж їде сам і лише безупинні хльоски по ребрах розганяли ілюзію. Вони ледви тягли непосильну махину, теж задихались од пилу, ставали серед дороги і звертали в срібний овес. Кучер, нарешті, схопив карабін і здавивши пальцями мушку, рубав без упину порожні сохлі зади, що звучали тоді звуком порожньої бочки. Вони наче були дерев'яні, обтягнуті бурим брезентом, і тільки покусані мухами ребра в формі драбини ще так-сяк сприймали удари і намагалися рухатись.

Конята тонули в піску по коліна, а корпус летів наперед, штаб втратив зв'язок з штабами полків, розкладав своє полотно, бухали залпи, а коли капітан „доганяв“ постійнку штабу, вона враз знімалась, як зграя химерних гусей, і мчала пісками й сошею.

До губерніяльного города лишалось верстов 25.

Це був дійсно „проклятий город“. Його брато вже двічі з різних боків. День і ніч безсонний Ревтриб курих йому жертву, а він був невдоволений і як тільки зчинялась „волна“ — вікна й дахи перетворювались в бойниці.

Всі думали тільки про город, городом снили і лаялись городом. Город став центром планети, в нім білий ангол стеріг його мури, а демон кружляв по путях і шумів вогняними крилами.

Там, в цьому городі, родивсь капітан, там тепер безліч його однокласників, безпогонних заляканих друзів, що вціліли од залпів... Ще день такого шаленого гону, і прекрасний цей екіпаж застучить розтерзаним бруком — зависть обскочить його — безконечна черга візитів, протекцій, а він: — стримано-добрий, влаштує свого командира полка, „приткне“ десь комбрига — перейде на нову квартиру і в його вітальню сотні жінок внесуть свій трепіт, свої покірні усмішки, недбайливі декольте з запахом яблуні, кинуті ноги на ноги в глибокому кріслі, трепітні обриси клубів, молоточки своїх черевичок, а він... некрасивим і літнім буде стискати холодно-ввічливо руки, цілувати вище кисти красивим... чиєсь невідоме кохання притисне до нього жагу і радісну ласку. А найголовніше: (капітан стискав губи і поширював ніздрі) — не помста, — він вищий за помсту, — він тільки хоче, щоб одна жінка прийшла в його вітальню і принесла свою покірну усмішку і прозьбу. Він їй докаже свою шляхетність, він влаштує свого кривавого ворога і цим самим уб'є її радість, вознесе в недосяжне свої таланти — черга бути недосяжним випадає йому! — вона пізнає мізерію й велич.

Конята сунулись тихо, тихо шкребли голим розбитим копитом сошу, а карабін гупав їм в ребра.

Пасажира це ображало.

Образа росла і терлась об груди.

Самі „летять на аргамаках“, а йому, що двигає корпус, з милости кинути пару калік, що скоро впадуть на дорозі. На цих „собаках“ підїхати в городі під чиєсь пишне парадне...

Коло церкви „собаки“ спинились і лежали під дишлем, а кучер побрів по селу шукати продажню коняку.

Новий кінь був худий, як і ці, але вигляд мав дужий, широко ступав і не тримтів у колінах. Капітан одімкнув саквояж, одрахував сорок тисяч гривень („деньзнаки“ не йшли“), лишив коло брами шапину (вона копала задніми копитами яму), і екіпаж поїхав запашним сосновим бором. Куплений кінь тягнув всю вагу екіпажа, дарований висів на дишелі, але свіжа сосна вином текла в груди і оживляла фантазію. Десь на дорозі кинуть цю наволоч, купити „під пару“ і можна вїхати на свою вітчину з тріумфом...

Опівночі куплений кінь довів двох пасажирів і притяг „на баркасі“ свого безсилового брата. Капітан заснув на своїм червоному сидінні і вранці сонний поїхав за штабом.

По рудій пилюзі капітан вгадував напрямок корпусу. Пилюга йшла кошмарним крилатим страхіттям, вилає над землею, тяглася по ній безконечною гривою.

Корпус уже опанував город, штаб летів наперед, екіпаж самотно, як підстрелений лебідь, ячав своїми колесами. Пилюга сідала на землю, синій город вплив з давнини і яснів, зеленів і синів своїми церквами, садами й будівлями, наче плив на гігантському поромі.

Капітан аж підскочив до плечей свого кучера. Щастя живим сріблом побігло йому під кителем. Воїстину доля плекала його, бавила, пестила, берегла на щось надзвичайне. Щоб небуло, хоч - би яка влада — всім потрібні ерогліфи мап, він знає до них секретний ключик золотий, яке завгодно військо він виведе з бою і кине на бій для удару. Багато дурнів загинуло марно, його, капітанові предки, од древнього діда до батька несли в своїх жилах потужний трепіт життя і радісний крик перемоги.

Город було уже видно з сидіння і знов: сотні прекрасних фантазій в спідницях шаленим клубком, якоюсь безумною фільмою, де мигали сплетені пари, декольте і коліна, летіли назустріч із города.

... — *дні à perdu son honneur.*

В голові йому стукало. Ревнива небіжчиця, дочка начальника кадетського корпусу, пішла своєчасно. Неможлива підозра вічно - вохких її очей стікала б у окоу подушку, ламала художенькі пальці. Тільки одна хай побачить його в ореолі, і мети життєвої досягнуто.

Враз крикнула над городом шрапнель і видіння з криком розсипались. За рікою, на синіх горбах, вдарило зразу вісім гармаг — клубок крику і диму — крик перехоплений криком — придушений клекіт кулеметів — крик, дзум і свист — і в одну хвилину: кучер не встиг повернути екіпаж, як мимо його помчали обози, салдати, метнулася бура грива страхіття, замотлялись винтовки, задне колесо екіпажа, підхоплене колесом воза, хитнуло сидіння в повітря, передні з скреготом повернулись назад, і екіпаж полетів за обозами. Але не міг екіпаж обігнати обозів, вони обминали його, в бурім пилу свистів хльоск батогів, хлопання віжок, хряско стукали ребра і все це: обози, коні, гармати, двохколки, звившись в бурий шалений клубок, рвалися сошею, що здавалась тепер вузькою, як дошка.

Худенька шапина, перелякана криком, спочатку пустилася в галоп, але враз повисла на дишелі і барки довбали їй ноги. Кучер скочив із козел, одстебнув посторонки і прив'язав її до ресори. Але і тепер вона кидала голову вгору і тяглася на повіді. Капітан вирвав з кешені наган, скочив на землю, підбіг їй до самої морди і вистрілив. Каліка впала на брук, ще протяглась кілька кроків рядом з ресорами — вуздечка стрибнула їй через вуха, і пилюга наїла на неї.

Новий кінь рвонув екіпаж і змієм помчав за обозами.

Враз з куряви вирнули руки — її розпачливі руки! — і простяглися з благанням. Капітан вловив плечі кучера, натягнуті віжки звернули коневі голову вбік — задній віз штовхнув екіпаж — як от дві жіночі руки вп'ялись капітанові в китель і він упав на сидіння, на гаряче жіноче коліно.

— Товариш капітан.

Боковий віз шарпнув екіпаж, задні колеса врізались в купу гострого щєбня, але кінь кинув дишлом, колеса скочили вгору, впали на брук і екіпаж покотився сошею.

Капітанові руки стисли руку Марусі.

Густий пил сірим плащем обсів одєжу її, а перелякані очі в яких стрибав жах; кидались вперед, підганяли коня, гнались за криком і дзвоном, переймали, завертали, обганяли і враз, зрозумівши неможливість прорватись на самий перед, кидались на капітана і благали його сховати її, захистити од грому обозів, вдихнуть її в груди свої.

— Що це таке?

— Я їм казав! — задихнувся капітан і стиснув тримтячу покору гарячої галії.

Але кінь в гулі і криках скакав божевільно, і бурі фігури обозних салдат, жінок на мішках скакали й мигали на фільмі безумства. Та ось він вдерся в гущу і бився грудима об залізо і дерево — обози збилися в купу і, звернувши з соші, раз-у-раз озираючись на бурий самум, припиняли змиленних коней і в густому шумі піску в'їздили в зелене село.

Слабий усміх торкнув Марусіни губи. Капітан ворухнув коліно до її спідниці і огонь поплив йому в ноги.

Клубок возів розплився по селу, за селом, по дворах, під парканами, екіпаж в'їхав в перший же двір, і Маруся стрибнула на землю. Капітан скочив за нею і зупинив її на воротах.

— Маруся. Прийдіть до мене. Я маю вам щось сказати... дуже важливе.

Вона кивнула головою і щезла в шумному ярмарку корпусу.

Бурий пил осів вже над шумом, криком, командами, над жвавим хруском кінських зубів, і золоте полотно тривожного спаду підплило під густі стовбури сосен, тополів і димну рясь липневих садів, а знайома постать ще не приходила.

Обози жили уже мирним життям, іржали голосно коні й салдати, і бурий жеребець коло самих воріт капітана, побитий палкою, як зебра, з хтивим оскалом зубів, з свистом нюхав повітря і рвався до байдужих кобил. Душний до млости спад, упавши в пашну гущину фруктового дерева, сіна, людського поту і дзуму, розбуджував ревність і криво водив капітана од воріт до грядок молоді капусти, мимо двох задуманих верб над криницею.

Але Маруся додержала слова. В хаосі возів вона розшукала штаб корпусу і ввійшла за капітаном слідом в його низеньку і душну хатину з строгою господинею, козою і дітьми. Вона була уже вмиа, і свіжа кофта з проміннями од вутюга, біла, як радість, малювала пружні невеличкі груди її, а ноги ступали ритмічно і м'ягко, як завше.

Мовчки вони вийшли з духоти і так само мовчки пішли на город, перелізли тин і побрели по леваді. Дружний і дружній жаб'ячий хор задзвенів їм в ушах.

Вона була без своєї косинки, вуха її, осяяні сонцем, горіли, наче прозорі, а інтимно близьке лице, наче взялось тоненькою шкіркою яблука з неясною рум'ю.

— Марусю. Ви граєте... на якому небудь струменті?

— Ні. А чому ви подумали?

— У вас гарне, прозоре вухо, таке як у музикантів. Ну, значить, ви добре чуєте.

— А, да. Я сплю і все чую.

Вони йшли повз канаву, верби й кущі, що горіли в щирому золоті. Спідниця Марусі м'яко шуміла, очі бродили по плямах, потоках і розкиданих нарисах спаду, але все обличчя замкнулось і думало. Капітан жадно обводив очима трепетні обриси форм своєї супутниці, в колінах йому слабло й ламалось, хоч він намагався ступати спокійно і певно. Він міг забризкати її фонтаном салонних шаблонів, але боявся сполохнута її настрій, він просто слухав її, як майстер слухає струни, щоб ударить по них певним і смілим акордом.

Вродливий блискучий (він був дійсно подібний на шляхтича) підпоручник — поручник — штабс і без штабс — капітан генерального штаба давно загубив рахунок жінок, що відкривали йому сокровенні радості тіла, знав стриманий безум, ласкаве хижацтво, манірну байдужість, покору і бунт, перший крик неможливого сорому, з першого погляду вгадував своїх майбутніх коханок, з спокійною певністю майстра розбирав і збирав потаємні пружини, з своєї владної волі викликав буйство крові, погашав і певно змінював її ритми — але тут ішла поруч його надзвичайна загадка.

Ось вона стала біля чорного пня і легко сіла на нього. Капітан трохи постояв і спустивсь біля її ніг.

— Ви кохаєте природу?

— Як коли... я люблю грозу... Ви знаєте, сьогодні буде гроза.

— З чого ви бачите?

— А он...

Спад мінявся що-хвилини: багрові фарби маленіли, тмяніли, наливались вагою, стікали кривими потоками — чудний негр, розкидавши руки ладнався плисти по струмку — танув і його чорний тулуб перетворився на рибу — рудий верблюд, навантажений синіми скелями, підпливав до палацу... і гігантське погруддя чорної жінки округлялось над хмарами.

— Гарно?

— Да.

— А чому ви... кохаєте грозу?

Маруся легко низила плечима і по обличчю, по всій її одежі мигнуло невдоволене марево.

— Так.

Мовчанка її була легка і природня, вона була зосереджена, тиха, наче вслухалася в шум дальньої музики, але капітан мучився і бився намацати душу її.

— Як ви попали сюди?

— Я? Це — нецікаво, — пролетів капітану над вухом струмок горяного шуму.

— А я знаю, хто ви, — злетіло з губ капітана, і очі його повні тривоги обережно зирнули їй в профіль.

— Звідки?

Темна тінь пролетіла їй по обличчю.

— Я боюсь вас образити.

Вона кинула бровами і повернулася до спаду, що стояв ще над дзумом, хруском і говором корпусу і догоряв, як жіноча усмішка.

— Хто вам розказав? Корпусний? — губи Марусі здригнули.

Не його діло розказувать. Я його не просила... Казав про монастир?

— Ні,— зніяковів капітан.

— От вайло,— м'ягко й задумано війнула Маруся у простір.

Капітан виричав очі: чи дійсно сказала вона таке слово. Але красиві, чулі губи Марусі вже тісно замкнулись і око її бродило по спаду. І знов пролетіла в голові капітанові давня туманна картина: Марія в ногах Ісуса. З першого ж дня не даремно зрівняв він ці образи.

— Ви були в монастирі?

— Да.

— Так таки... черницею?

Маруся щось мрукнула. — Ні, це був мужеський монастир. Там таки — о, махнула вона рукою в бік дального города.

— Ну, як там? Чи правда, що там...

— Скрізь шпана,— кинула м'ягко Маруся. За два роки я все там побачила. Всі їхні мощі, святині... Корпусний нічого не знає. Він дума, що я там була за манашку.

— А чим же ви були?

Маруся напружила очі на спад.

— Це нецікаво... дмухнула Маруся, теж, як і спад, беручись тонкими чулими сутінками, і глибоко зітхнула.

— Але мене це дуже цікавить—ковтками сказав капітан, пильно дивлячись в очі Марусі, великі й ясні, як очі Мадони. Чим ви були в монастирі?

— Нічим. Манах зустрів мене на вулиці... А через тиждень найшов мене знов і забрав в монастир. Малював з мене ікони.

Капітан сидів нерухомо біля її ніг і дивився, як вечір м'ягко вгортав її в свої сутінки.

— Матір божу і мучениць...

Вона змовкла і підвелась з свого пня:

— Ну, ходім. Корпусний ще не вечеряв.

Капітан згадав, що йому також треба йти до комкора розказувать знаки, але згадка ця чомусь облила його гнівом. Він хотів розказать їй, яку силу має він в корпусі, як все в нього „в руках“, але стискав свій раптовий порив і покірно ішов поруч неї.

Дзум завмирав над селом, вечір у темі хрумав спокійно сіно і зерно, спокійне повітря вином текло в груди, а над силуетом дзвіниці загорілась вечірня зоря і повисла, як яблуко.

Чорна воздушна постать, як містична туманність, ішла між обозів, а біла кофга її од кострів бралась багряними плямами. Враз вона зупинилась, подала йому (здалось капітанові: холодно) руку, пірнула в ворота, і плями кострів погнались за білою плямою.

Комкор ласкаво прийняв капітана—покірно водив пальцем по мапі і кудочив кучеряве буре волосся.

Вирішено держатись на цій самій позиції до після завтра.

— До дислокації!—сказав серйозно комкор, що в капітана позичив це слово і козиряв перед ним—же, чи й розуміючи значіння.

На дверях капітан зустрівся з Марусею. Вона пройшла з своєю тарілкою, не глянувши навіть на нього.

Капітан зупинився в сінях, принішк за дверима і вкляк у звуки в кімнаті. Шарудіння мап і паперів, дзеньк ножа і виделки—тяжка хода комкора до столу і лящання покvapної їжі.

— Зніміть вашу сорочку,— пролетів тихий голос Марусі.

Комкор голосно вилаявся і було тільки лящання.

— Ваша сорочка... як дьоготь,— повторила уперто Маруся, і, очевидно, її пальці взялись комкору за комір.

— Єрунда, — буркнув злісно комкор і кинув ложку в порожню тарілку. — Ти оберпи капітана, — той любить шик.

— Капітан капітаном, а сорочку зніміть, — домагавсь лагідний голос. Комкор недбало кинув на стіл кобуру з поясом і почав роздягатись.

— О, о, о, — пухняво розсипався голос Марусі.

Сорочка впала на стіл, Маруся скачала її і взяла своє приладдя.

— На добраніч.

Капітан югнув із дверей і тінню проскочив повз кухню.

Зорі дзвонили над степом малими дзвіночками, а воздух гойдав капітана, тополі, клени і коні.

Спати йому не хотілось, але він сказав господині постелити на дворі, на сіні, ліг і дивився в темне небо з золотими таємними дзвонними буквами і думав про неї.

Так, він ревнував її, цю химерну таємну Марію. Ревнував до комора, до кухні, до невідомого манаха, що малював з неї ікони, ревнував до минулого, до всього, чого торкалась вона. Пригадував її слова, крепкі, пахучі слова, що втягла вона з свого оточення і глуха ненависть підіймалась до нього. Пробирав уявити її в невідгіднім стані, забути, одкинути її з своєї пам'яті, але тиха зажурна постава на пні наливалась м'якою тьмою і наближалась до нього.

Тимчасом із степу на середину неба насунула хмара, густо-чорна й товста — демони з низу й з боків з блиском пік і мечів упали на неї і регіт побіг над землею, над табором.

Корпус розкидав палатки й брезенти, і капітан не міг угадати, чи вже ранок, чи така синя ніч, бо гроза ще гриміла.

Господиня ще спала, спав ще й кучер, що вночі умудрився пролізти до хати, мабуть, спав ще весь корпус, заколисаний стуком і шумом, а капітан уже спати не міг. Він розчинив в сінях двері, кинув на землю палатку, дістав свою книжку і слухав як дощ капотить по листах, дививсь на сині грозові хмари і думав за Ісуса Христа.

— ...Закохана жіночка скорб, ласкава мудрість учнів... цвітіння п'яних хлібів... синє море вгорі внизу над самим чолом... божественний учитель колупає посохом землю і тихо говорить:

— Ви жорстокі і Моїсей дав вам жорстокі закони...

Тучі йшли без упину, сині смуги дощу раз-у-раз заслоняли хатини і сади, брезенти і обози. Там — навкруги капітана — під грозою лежить це жорстоке страхіття, що не знає пощади... неминуче гряде з грозою і кров'ю, і ніхто не в силі спинити. Броньовики і гармати, кулемети і гвинтовки заглушили ясний голос учителя і нікому не чуть:

— Я прийду, як тат, уночі. З дощем і грозою прийду і крикну: спиніться, безумці...

Тучі біжать над степами, і з них виринає засмучена постать Марії. Вона йде до нього з своєю зажурою — руки ловлять прозору синю туманність, а губи лоскотно-близько дихають в вухо — враз закривають його і в нього влітає струмок гарячого шуму:

— Убий.

Капітан не знає, хто він — перед ним тільки спина в чорній тужурці і рудий пушок на запаленій шиї — капітан підносить кінжал — рука холодне і висне в повітрі — страшне обличчя враз повертається і...

Це дощ шумить в тополях і кленах і капає з стріхи на камінь порогу.

— Господи, що мені робить? — прошепотів капітан, здіймаючи руки.

І йому здалось, що ясний стовп тихого голосу кинув із синьої хмари:

— Ти читаєш.

— Читаю. Читав, господи... і слово твоє понесу по землі.

І знов:

...Юрби народу виринають із синьої тьми... сині степи, повні сміху і дзвону... юрби стоять і лежать, а його голова, вища за всіх, гримить молодими словами... Жінки стиснули голову, тягнуть до неї худі свої руки... із шепоту родиться звук—про Ревтриб, про спокійну жорстокість людей, про незакопані трупи на перехрестях доріг—і груди юрби потрясає раптове ридання. Вечір з посохом сходить на землю, юрби лягають навколо—із синьої далі виходить Марія—в екстазі падає в ноги йому—він підводить її—обіймає коліна, так просто і мудро бере глечик з водою, зливає на босі ноги її, кожний палець її обмиває з любов'ю і обтирає сухим рушником. Докора, протест спалахує в її очах, але він затримує ноги в обіймах—враз теплі губи лягають йому на рот і боляче-інтимний теплий сайет торкає йому коліна...

— Господи.

Аж ось наче щось густо закапало з стріхи, і чорна тінь стала на дверях.

— Маруся.

Маруся вскочила в сіни і розв'язала хустину: шматок житнього хліба і смужка жовтого сала з зашкарублою шкіркою.

— Ікте. Я на хвилину. Корпусний вже проснувся.

Капітан почав їсти, а вона з любов'ю дивилась, як він ворушить губами.

— Марусю. Ну, а кохали ви кого-небудь. Раніш...

Маруся сіла на порозі і підставила долоні під дощ.

— Кохала.

Капітан опустив руки, замазані салом, і печально глянув в очі її, що враз загорілися іскрами.

— Це було на заводі. Він був формовщик. Я жила окремо. Раз він приходить до мене і каже:—я женюся з другою.—Будь ласка. Але ж ти кинеш її, твою другу. Прибіжиш до мене собачкою. Сліди мої цілуватимеш—в твій бік не погляну.—Не прийду.—Прийдеш.—Взяла я рощот і додому.

— Ну... прийшов він?

— Прийшов. Зараз же за мною. Кинув завод.—Давай одружимося.—Не хочу.—Уб'ю себе, тебе застрелю.—Прошу.—і кофту розстібаю. Валявся в ногах як щеня, а потім витяг нагана:—Стріляю.—Стрілай. Зненавиділа його. На цвинтар не пішла. Поховали його за посьолком. Слідство пішло, а тут корпус іде... і пішла я в штаб корпусу. От і все.

— Де це було?

— В Донбасі. На збройному заводі. Шрапнелі вам робили.

— Ну, а... Марусю.

— Годі. Там уже пішла волна—де Маруся.

Капітан спинив її силою.

— Я скажу вам тайну.

— Кажіть.

— Я хочу... я прошу... (хотів: твоєї руки) вам я роблю пропозицію (ах, боже, як це каззонно!) Я не можу так жити.

— Вам тут погано?

— Ні, не це. Я хочу... до вас. Дайте мені щастя, зміст. Будьте мені за спокуту (...юрби рушили в даль і кидали одержу на шлях...)

— ?—запитання й іронія горіли їй в погляді.

— Будьте мені за Марію... — і капітан задихаючись розповів їй про сні свого духа, про свої наміри й місію. Іронія то згасала, то знов цвіла їй на обличчі. Але він говорив гаряче, переконано, говорив надзвичайно красиво, і невблаганна іронія згасла й лице взялось сумом і ласкою. В міру своєї промови він почував, що не в силі зріктися їй, що це уже край, переломний момент, після чого лишилась йому безодня одчаю або все життя у цвіту. Він ще добре не знав, що їй більш до вподоби: чи сила його, чи ласка й покора, і тому розказав їй своє життя, як воно уявлялось тепер у рожевім тумані нірвани, змішав правду зі снами, генштаб і вечір голгофи, бенкети й жита, що ввижались йому, глечик з водою для ніг і люстра, в яких одбиваються ноги і плечі, а в голові стояв шум, наче хтось у долонях перебирав шовкову спідницю...

Маруся рухнулась і вирвалась з рук.

— Ви нічого не скажете?

Недосяжно-прекрасна Маруся стояла боком до нього і скошені очі горіли лукавством.

— А штаб?

Гнів облив капітана, задріжав у кожному нерві. Він кинув кулак кудись на обози й відчув, що він вищий за все, як гігант, а коні, гармати, платформи з мортирами, палатки й вози заворушились десь як мурахи.

— Чорт його бери з штабом. Що таке штаб? Сьогодні він тут, а завтра лови його. Знаєте, де буде він завтра? Верст на сорок назад. Я вас запевняю. Завтра його тут не буде. Щезне, як дим...

Гнів, очевидно, сподобавсь Марусі. Зразу вона якось злякалась, принишкла й зітхнула. Вона, очевидно, страдала й вагалась. Може, вона уявляла своє життя без походів, атак і тривоги, без степу, без кухні, без залпів, не йняла іще віри, що це може зникнути, але поволі лице їй ясніло і на губах загоралась іронія.

— Годі, Марусю, цього степу, кошмару. Не кажіть ще нічого, подумайте... потім. До речі: яку ви дістали освіту?

— Освіту?

— Да.

Гарячі очі бризнули ніжним докором.

— Напишіть мені що на папері... Жіночий почерк такий надзвичайний.

— Ет, вигадки.

Щось пролетіло Марусі по лицях, на мить очі стали м'яккі, ніжні й покірні до болю, губи замкнулись, але враз вона мотнула головою, і якась уперта звірина рішучість пойняла її ноги. Це було характерне для неї в походах, в диких одходах і наступах, коли вона сідала на віз і летіла за обозами...

Капітан впіймав її на порозі.

— Я вас прошу, як бога.

Вона здвигнула плечима, переступила поріг і дощ ринув на неї.

Але туча проходила, дощ в останнє прошумів по тополях і кленах, і блиснуло сонце.

Капітан вийшов з сіней і побрів до воріт.

Хлопчаки і дівчатка, мокрі і босі, осяяні сонцем, гнали в поле коров, телят, свиней і гусей, в дворах мигали жіночі спідниці, жінки продавались поміж палаток, мокрі і босі, з рожевими литками, і бадьоро місили болото міцними ногами. А все це: молоді гусенята з жовтаво-білим тендітним пером, з своїми кумедними лапами, ледачі свині

(„загнав їх у море і погигбли, і господарі гнівались“) і мокрі рижі і чорні телята з білими плямами—все це було таке ясне, близьке, неминуче і мудре.

Знов захотілось самоти і тайни. Капітан вийняв євангеліє, розкрив його на укоханім місті і пішов блукати по саду. На тополях кричали ворони, дзюрчали пташки по вербах і кленах, в кущах, сине небо схилялось над мокрою ряссю і дивилось привітно в село. Церківця, вся в деревах, наче воздушний корабель, плила разом з воздушними думками. Він бродив по голих доріжках, струшував плечима краплі з галузок, намагавсь думать про Христа, але чорна постава з своєю зажурою виринала на очі і йшла поруч його, заховавши в груди своє нерозгадне минуле.

Два босі хлопчики, сини господині, підбігли до капітана, розглядали цікаво його і зорили по віттях за птицями.

Капітан найшов тричі окреслене місце і воскрешав його образи.

— Дядя, дядя. Он хрущ хруща душить.

— Хрущі боряться.

Капітан усміхнувся до хлопчиків і погладив їм мокрі головки. Навколо вже прокинувся табір... чудернацькі мандрівні намети із древніх сторінок історії, задимили сині огні. Лише жеребці, що раз-у-раз здійснювались над всім, як дикі кентаври,—тріск, хльоск, команди, іржання розганяли ілюзію.

Капітан глибоко зітхнув і рушив до штабу.

Ось іде підтикана до колін степова красуня, салдати кидають в догоню їй жарти, вона ронить стид свій під ноги, швидко топче його і йде собі далі, наче не чує,—ось сивий дідок із ціпком. такий осіяний і тихий спокійно минає костри і, мабуть, теж думає про Христа... А може це сам бог, після зливи, проходить табором, мудрий і ясний... мамврійський дуб схилив своє листя... жарений тук лоскоче ніздрі небесним гостям... вони п'ють вино з глека і безвинно-лукаво зорять на зажурену жінку в синім хітоні, що стоїть над золотою кабицею... Ось зараз безгрішний батько поверне сюди безтравожну ходу, капітан узнає його і прекрасна усмішка, як помах крила жайворона, пролетить по осіянім обличчі.

—...в Христа мати з жеребцем, який безпокойний.

Вороний жеребець, прип'ятий до колеса, зрушив повозку на палатку (там затріщало і посипались люди) і кинув ковані ноги на мокру дебелу спину кобилі—кобила звизнула, кинула задніми ногами і жеребець упав ногами в костер.

Батоги, лайки і команди застѣобали тварину.

Краплі дощу повільно капали з кленів, кухня димила, а Маруся, розкривши брезент, рилась в своїм чемодані. Капітан підійшов непомітно до неї і став біля колеса. Вона зирнула на нього, всміхнулася і знов її руки пірнули в походне майно. З-під сукні випало кілька листівок і розсипались їй під ногами. Капітан нагнувся збирати, і мимохіть хапав очима адреси: Льолі Лукомській... Наді Криницькій, Соні... Анюті.

— Чиї це листи?

— Мої.

— А чому ж тут не ваша адреса?

— Як так не моя?

— Та ж от Шурі, Тані, Анюті.

— Мої,—протягла спокійно Маруся, підводячи очі,—мої. Всі мої. Це я і Валя, і Шура, і Льоля і Люся...

— А справді — як ваше ім'я?

— Справді? Як хочете. Як вам до вподоби.

Капітан прихилився до колеса кухні і пильно стежив за нею.

— Що ви робите?

— Хочу гладити білизну.

— Отут, на дворі? — в горлі йому стислось і він кинув клубком каламуті. — А не хочете в мене... Я не буду вам заважати.

Маруся трохи подумала.

— Гаразд. А ви мені допоможете нести?

— О-о. Зараз?

— Ні. Вечором.

На поріг вийшов комкор в револьверах і крикнув:

— Капітана.

Капітан здригнувся й пішов до хатини.

— Я їм цього не прощу, — кричав озвірілий комкор. Змию з лица землі.

Капітан кліпав очима над мапою і кидав, як завжди, наївно-спокійний свій погляд на комкора, на темні ікони на покуті і відчував, що сьогодні немає в нього старого страху, хоч комкор увесь сіпавсь і гупав у стіл кулаками.

— Розметаю. Що ви там лазите по карті? Завтра ж у наступ. Готово. Я покажу їм стратегію.

Вертався капітан у якомусь блаженстві. Ішов тихо, повільно, не зайшовши навмисне на кухню, щоб вона принесла йому „на квартиру“.

Посередині двору стояла корова, так просто й мудро дивилась на двох хлопчиків, що держали телятко. Молода господиня перехрестила мідне вим'я корови і молоко задзвеніло в дійницю. Лисе телятко звалило одного охоронця, підбігло до матери, сунуло свою наївну голову через плече господині і старалось одбити свою долю. Повернувшись роги до нього, корова дивилась ніжно і мудро на свою смішну нетерплячу дитину, на хлопчаків, що схопили телятко за шию, а повне вим'я її, рожеве й прозоре, так само прекрасне, як груди жінок, розтягалось і бризкало білими іскрами.

Аж ось між возів мигнула цивільна фігура — капелюх і толстовка — низько опущені вуса на віхоть рудой борідки — і йшла діловито і строго, наче була тут озвичена і ні на що не звертала уваги. Вона підійшла до самих воріт — капітан скрикнув, одкинув мокрі ворота і простяг обидві руки, готовий бурхливо обняти нежданого гостя. — Фігура очима, губами й вусами давала йому тривожні сигнали. Минувши ворота, цивільний так само, не дивлячись в сторони, рушив до хати, і тільки в сінях хмуриє обличчя враз розцвітилось ласкавою доброю всмішкою і дві теплі руки потрясли капітанові плечі.

— Як ти пройшов через фронт?

Бадьора усмішка застрибала по всьому обличчі химерного гостя. Він жестом попросив ножа, розстебнув єдину пуговку своєї сорочки і щось почав вирізати із підшивки.

— Патрон мій, патрон мій поміг.

Капітан пильно зорив, як ніж розрізував шите, невідома тривога і разом якесь солодке чуття несподіванки стискали всі його члени в один напружений клубок.

Це був його друг, розстрига з попів, буйна і химерна натура, протестант, забутильник веселих, розмовник, гульгій і апостол, що знав хіромантию, викликав з того світу Лойолу і Борджіа і блукав „по градах і весях“ з новим богом „прощення і ласки“. В незабутню хви-

лину посвяти в штаб корпусу, він був у капітана в гостях і тоді як матроський кулак енергійно застукав у двері, він зняв з стіни австрійську винтовку господаря, без капелюха і босий югнув через кухню і вийшов в ворота, як капітан спускався з парадного.

— Ну, як ти тоді врятувався?

Розстрига хмикнув тонкими широкими ніздрями і подав капітану квадратик паперу.

— Ще й других рятував. Два матроси вручили мені своїх арештантів, я завів їх в провулок і пустив їх на волю.

— Я страшенно радий. Ходім у хатину. Господиня напоїть тебе молоком. Ти, мабуть, голодний.

Господиня якраз входила в сіни з відром білосніжної піни.

З хитрим смішком розстрига розташувався за столом, пожадливо сьорбав просто з глечика і давивсь задоволено, як капітан пробігав дві сторінки аркушика.

— Штабс... капітана убито? Хто ж його? За що? Коли? — захлинавсь капітан од запитань, намагаючись бути трагічним. — Та як же це, голубе, як? Ревтрибунал цього корпусу?

Розстрига лише мотав головою, і тільки тепер капітан пригадав синій студентський картуз, що мигтів перед його — і спину матроса з винтовкою, що штовхнув його до самого столу саме в момент його страшної посвяти.

— Ти квапишся? Ні, ти будеш у мене.

Розстрига дмухнув у глечик і витер побілені вуса.

— Зараз вертаюсь назад.

— Ні в якому разі.

— За селом на мене чекає підвода.

— Але ж мою відповідь. Ти ж зажди хоч хвилину.

Капітан розкрив саквояж, дістав шелестючу австрійську трьохверстку, розрізав на чотири частині, підсів до стола і олівець зашумів по паперу.

Розстрига став над вікном і зорив у двір, де господиня лигала корову, і туди, де сіріли пагатки і вибухало кінське іржання. Капітан кілька разів скакував з лави й „провіряв усі вікна“. Всевидючий Ревтриб водить оком за кожною постаттю, чує лопотіння кожного листка...

Враз між возів мигнула червона косинка, ще мить і висока постава, піднявши спідницю за литки, розчинила ворота і ті самі ноги, рівно й м'ярко пішли по калюжах.

Розстрига устиг заткнуть папірця капітана в кешеню і вже прощавсь серед хати, коли Маруся постукала в двері. Вона поважно вклонилась і поставила на покуті загорнуту в хустку тарілку.

Склавши квадратом платок, Маруся м'яко й легко мотнула головою і пропала в наметах.

— Хто це? — кинув бровами розстрига.

— Це... так. Жінка.

Розстрига вишкірив зуби.

— Один ангол серед тисяч дияволів... А вона не донесе на мене?

Капітан енергійно замотав головою, а розстрига цмокнув язиком і врочисто обняв свого друга.

Коли й розстрига потонув у наметах, капітан розтягнувся на лаві і поклавши голову на саквояж, удруге розгорнув папірця і повільно читав, випиваючи запах кожного слова.

Серце ще голосно билось, але не тривогою.

Любий Дмитре!

... Я покарана богом. Мое нещастя велике. Моя самота шукає вас. Як ви мене не забули, як ви донесли до сьогодні хоч краплю святого кохання, ви озветесь до мене.

... Я перемістилася в двір, де ваші діти, щоб їхній наївний язык говорив мені за минуле. Меншенька — ви... Ваша прислуга їх б'є і гуляє ночами з *zołniez'ami*...

Я караюсь, караюсь, караюсь...

Капітан переможно всміхнувся.

Неминуче гряде і несе йому радість.

Напередодні дуелі вона в сльозах прийшла до його, билась на його плечі і питала: „Дмитрій. Невже ти переступиш через його труп? Я не хочу, не хочу...” — Він вистрілив вгору. Стрелив в саме своє серце і поніс через все своє життя чорну ревність немилі жінки. Але труп сам підкотився йому під ноги і вона благає тепер: „Во ім'я нашої юности”...

І капітан напружено згадував.

Очі, ті очі. Надаремне він так страждав. Ті очі мали належать йому, а вона підставляла їх для цілунку другому. Тринадцять весен осипалось пилом і фатум веде її „по належності”. Тяжким кружним шляхом страшного числа прийшла його доля, простягла йому руки з туману...

Фатум, фатум пробіг по планеті і котить, котить своє предначертане: корпуси і квітки, города і поля, гармати й кохання...

Ось він, момент помсти! За все. За болі, за страх, за образи... Вона згоріла б, зотліла б з досади, якби вздріла його рядом з цією красунею. Удвох вони пройшли б, по під вікнами... Карайтеся, карайтеся... Ви будете раді подати мені вранці шклянку какао...

Коли вечір залив весь табор, капітан пройшов у ворота і мимо кострів пішов до Марусі. Було йому страшно зустріти комкора і він готував свою відповідь. Кухня вже не димила, лише під нею дотлівали останні жарини. По двору пройшов один ходя і зник десь за хатою. Капітан допоміг Марусі розплести міцного брезента, добув її чемодана і поніс його через табор. Важкий чемодан давив йому плечі, згинав йому спину і було йому чудно і страшно, що ось він, капітан генерального штабу, в степовому селі бредє з чемоданом, а за ним іде невідома жінка, яку він не знає навіть на ім'я, бредє в страшне невідоме...

Господиня, що вже привітно і близько сиділа з капітановим кучером, була несподівано добра сьогодні. Вона зняла з великої хати іржавий замок постелила снопи на долівці, вкрила їх ковдрою і поклала білу подушку. Капітан спустив чемодана на лаву і щасливо всміхнувся.

Маруся, що вийшла з вутюгом і жиутом білизни, одразу ж розпалила вутюг і кімната наповнилась радісним чадом, рухом і плямами.

Капітан ліг на снопи і радісно стежив за нею — як вона підкачала рукава, постелила на сундук одіяло і тіні од ліктів запиляли освітлені стіни. Капітан стежив, як вона розгортала на скрині великі сорочки і уважно, любовно гладила їх. Це, очевидно, були сорочки ходів, і капітан заплющував очі, щоб тільки не бачити їх.

Робила Маруся так само, як все, за що вона бралась, зосереджено, пильно, вкладала в роботу всю душу.

— Ви спить і не дивіться сюди... Одверніться.

Враз вона просто і легко зняла свою чорну спідницю, розіклала на скрині,—бризкала з рота на неї і гладила. Біла спідничка обнажила їй ноги вище колін. Капітан заціпив дихання і застиг на подушці. Він боявся рухнутись. Солома під ліктем тріснула, вона обернулась — близький радісний погляд облив його жаром, він кинувсь і на колінах, простягаючи руки, поповз до самої скрині.

— Що?

Капітанові руки обняли їй коліна.

— Не заважайте.

Капітан вхопив її руку і вутюг задимів на спідниці. Вона штовхнула геть капітана, але враз опустила гарячий вутюг на долівку і зітхнула йому в лице. Пашні губи її розкрились — вона заплющила очі — їхні губи зустрілись, враз ноги їм підламались і білі рукава з легеньким запахом чаду обвили капітанову шию...

Чадний туман плив перед очі, в тумані мигала біла пляма кофточки і рука ритмічно пиляла стіну.

І знов: юрби текли, дзвонили, співали, гули і брели в невідоме молодими житами. Навколо закохані очі жінок — меланхолійні рухи апостолів („їжте і пийте, поки я з вами“) і купол крику, пісні і дзуму над юрбами...

Ранній світанок ще кубливсь над табором. Капітан прокинувся і швидко підвівся на лікоть. Павутиння уривчастих снів ще снувалось над ліжком, над всією хатиною. Дивне видіння це спало. Рівне дихання підводило тугі рожеві груди її. Томно складені губи пашіли, хвилі волосся розсипались їй по обличчю і тікали в брижжі сорочки.

Капітан взяв пучками пальців теплий сайетовий локон волосся і притиснув його до рота. Повіки їй легко здригнулись і осіянна усмішка, сама ранкова зоря, освітила її обличчя. Голі руки м'яко, як сон, обвили капітанову шию і лоскіт од губ її побіг йому по тілі.

— Маріє, моя люба Маріє... Тепер ти скажеш усе... Одкриєш мені твою тайну.

Тепле пахуче видіння знеможено витягло тіло під ковдрою.

— Скажи мені: хто ти?

Ще в золотім павутинні легкого сна, жінка тиснула капітанову голову до своїх грудей і сором'язно томно ховала од нього свій погляд.

Враз вона легко рухнулась під ковдрою, намагаючись встати.

Капітан капризно затримав її голову на подушці. Злотно-ясні очі широко розкрились, і губи їй легко здригнули.

— Залиште. Я мушу до штабу.

— Хвилину, єдину хвилину... Тепер я маю право на твою щирість.

— Що таке?

— Трошки я знаю, але я мушу знати все...

— Пустіть. Що там подумують?

Капітан взяв її руки і склав їй на грудях. Своєю усмішкою він хотів затримати її радісний усміх і жартома, обманивши її обережність, розгадати болючу загадку.

— Маріє моя... Не крийся від мене. Хіба ж я повірив тобі, що ти проста жінка... Нічого подібного. Сказати тобі — хто ти? Ти — дво-рян-ка... Ти маєш тут спеціальне завдання...

Вибух широкого сміху заклубився теплими кругами.

— Залиште. Пустіть... Що ви робите?

В цю мить в далені, в м'ягому тумані ранку хтось клацнув зубами — трагічно-шипляче шипіння шрапнелі пролетіло над табором — гук, крик огню і металу — зривний крик — шип, скрегіт і свист, і купол безумного дзвону загримів над табором. Маруся скочила враз — злетів капітан, обоє припали до вікна і заметались по хаті. Вона хватала стоси білизни, спідниць, згортала клубком, сунула в чемодан, і кинувши через голову жмут своєї спідниці, ніяк не могла зав'язати на спині... Аж ось вона одяглась на швидку і хотіла проскочить у двері, як капітан обвив її м'ярко руками:

— Не йдіть.

Маруся зблідла, „як біль“ і поточилась од нього. В своїм хаотичнім убранні, безпорадна, розгублена вона була іще краща, а капітан, теж побілілий, ловив її кривою усмішкою. Павутиння неясного настрою, що плуталось в голові капітанові, враз виросло в намір, цей намір, як руки, вхопив його душу і дрібно трусив його.

— Пустіть.

Маруся з розгону рвонулась вперед і намагалась прорватись у сіни. Капітан обвив її талію, всю тремтяче-розгублену і стиснув в обіймах.

— Я прошу тебе, — не йди.

Маруся рвонулась од нього і заметалась по хаті. Капітан ще стояв на порозі рішучий і владний і хижі вогні пролітали йому під бровами. Очима ловив він в вікно, як обози й палатки збилися враз в один рухливий клубок крику і дзвону і рвалися по вулиці. Кучер, що невідомо коли вискочив з хати, в одну мить застріг коні і закалатав у двері.

— Іду.

Рот Марусі розкрився для крику, але капітан закрив його долонею, нерівно повів її до лави і притиснув до своїх грудей її тривожне, повне крику погруддя.

Екіпаж пролетів мимо вікон, в ворота, тут, очевидно, хотів зупинитись, але веремія возів і гармат закрутила його в своїм дзвоні і верх екіпажа посунав за очі.

Стиснувши зуби, з блиском в очах Маруся розпачливо кинулась до порогу і безсило повисла в руках капітана.

— Ти — моя.

Враз Маруся крутнулась гадюкою і зуби її вп'ялись капітанові в руку. Він скрикнув і випустив жертву.

Чорна тінь пролетіла над вікном.

Капітан глянув на рачену руку, на зімняту постіль, чемодан, жмути і стоси білизни і спустився на лаву. В голові йому мигнуло червоне полотнище, ряди неблаганних погруддів над ним, хиже обличчя матроса — залп карабінів — враз йому плечі здригнулись і в горлі захлпало...

Хвилини через двадцять він вийшов на двір, примирений, тихий, повний жалю до себе самого.

Селом металась кінна ворожа розвідка.

Під вербою, на зрубі криниці чорніла жіноча фігура. Капітан хотів був вернутись назад, але мимоволі пішов на город. Закрившись руками, нещасна, розгерзана Маруся нервово кидала плечима.

Капітан зупинився біля зруба, оглянувся навколо і раптом упав на коліна.

— Маріє. Радість моя...

Сошею бігла сіро-чорна піхота, проскакало два босі кавалеристи, а за ними слідом пролетіли зухвало ворожі улани.

Маруся дістала на дні чемодану „індивідуальний пакет“ і перев'язала сама укушене місце на кисті. Сумна господиня, з сльозами в очах, в короткій спідниці з мішка, стояла біля столу з великим вузлом ще чадної трохи білизни, а Маруся вже вдруге настирно — печально давала свою останню інструкцію:

— Сховайте кудись на горіще... А як корпус прийде сюди, підіть до самого штабу, до кухні... і дайте китайцям... Там їх три, кому-небудь із них... Дівчатам ні в якому разі... Це — шпана... Вони присвоять собі... Оддайте і квиг... А це вузолок — це хай так і буде окремо... Це — спитайте кор-пус-ного. Комкор. Не забудете? Товариш капітан, напишіть їй.

Капітан вирвав аркушик з старого блокнота і подав Марусі олівця.

— Напишіть, — повторила Маруся і взяла господиню за руку.

— Ком-кор. Йому кажуть: ком-кор.

— Кон-корм, — протягла господиня.

Одинокий фурман, що „стріляв з обріза на них“, зваживсь везти пасажирів до города, візок під'їхав до двору, капітан виніс рудий чемодан, і біла соша покривуляла між сел, мимо садів, борів і левад.

Маруся була сумна і, здавалось, дивилась всією істотою туди, де зникла корпусна кухня, комісари, салдати і ході. Вона тричі кидала туди свою ясну глибоку зажуру очей, і коротке зітхання одкривало їй губи.

В тім селі, звідки родом був кінь, біля зеленої церковної брами на довгих дубках сиділо кілька древніх жінок, два сивих діда (знов: Авраам коло дуба, лукаво безвинна усмішка і тонкий аромат смагляво-червоного тука...) і хлопчаки кидались грудками.

Капітан змінився в лиці, підвівся з сидіння, напружений, як хорт перед вистрілом.

— Маруся. Я скажу їм слово.

Марусіні руки м'яко взяли полу його зеленого френча.

— Не треба.

— Марусю. Про бога. Про Ісуса. Тільки скажу, як треба його розуміти.

— Мовчіть.

По виду їй мигнуло страждання. Капітан згас і опустився на сидіння.

Гігантський паром плив, коливаючись в синьому мареві, і в міру того, як візок дріботів вулицями передмістя, Маруся жалісно шулилась, наче ці кам'яні коридори стискали їй звиклий простір і давили на скроні. Її душа просто металась, і вся фігура її ледви трималась на сідні, щоб не вискочить з воза.

Многоетажний, горбатий, в деревах і церквах город прийняв свого вихованця і побіг перед ним прекрасною фільмою спогадів. Ще недавно цей город горів золотими вогнями, венери, мегери й гетери розкидали по бучних салонах отруйні квіти своєї краси, а він, юний поручик генштабу, веснів і дзвенів, і шумів і кружляв межі ними.

Це був той самий город (*qui a perdu son honneur*), але весь в ранах од куль і шрапнелі, з шипучим акцентом чужоземних салдат, з тривожно-скорими юрбами женщин, дзвоном острогів і шабель і невідомим майбутнім. По розбитих панелях стукали дерев'яні сандалії, човгали п'яти і мигали орли на кашкетах.

Біля собору капітан скочив із воза і швидко пішов по панелі.

— Друже, ти. Де ти пропадаєш?

— А-а, капітан.

— Куди ти?

Капітан на мить зупинявся, стискав комусь руки, всміхався і знову спішив по панелі, кидаючи потай свій погляд на воза, на чорну фігуру Марусі, що од раптових стрибків кидала нервово плечима.

Віз проїхав у двір і спинивсь перед флігелем. Відкілясь з-за дерев вискочило троє дівчаток, обаранили капітана, засмикали, запалили і потягли його на веранду.

Маруся вздріла в дверях жіночу голову в білім платку, а згодом і саму володарку голови, повняву низесеньку жінку з товстими губами. Жінка буркнула щось капітану і витерла рукавом губи. Капітан труснув товстою рукою і зник за дверима. Маруся глянула чомусь на білий будинок, що врізався в громаду будівель, на три ряди його вікон, на сірі балкони з килимами й одежею і наче хотіла зирнуть через дах, у степи і ліси. Одноокий схопив чемодана і викривляючи спину пошкутильгав на веранду, в кімнату.

З капітана жінка стягла уже чоботи, ходила за ним, як собачка, і старалася потай дістати од нього усмішку. Досить бідна кімната — вузький коридор з двома ліжками і єдиним столом межи вікнами — придушила гостей тісною. Маруся печально дивилась кудись собі в груди мертвим задуманим поглядом.

Тендітний стук по дверях кинув капітана посеред кімнати.

Швидкою ходою поріг переступила жінка висока на зріст, в білому вбранні. Рухи її були як рухи красивої лані, красиво опуклені плечі, а гола рука тримтіла в руці капітана, як музика.

— Дмитрій Андреевич.

— Аліна Петровна.

В одну мить вони охопили постави, чола, уста і тільки присутність сторонніх жінок заважала їм розгортати свої чуття. Аліна Петровна не дивилась на них — одну вона знала — але друга, що застигла біля вікна, вразила її своєю красою, вона не знала її і напружено старалась вгадати ситуацію.

— Я страшенно рада. Назавжди?

— Назавжди.

— Ну і чудово. Помучили вас там?

— Ні. Я був там у них у пошані. Вони ставились добре. Але це потім...

— Потім. Ви втомились. Спочинете. Ну, гаразд. Не буду вам заважати. Мої вікна напроти. Прошу.

— Неодмінно.

— Сьогодні ж. Розкажіть мені свою Одісею. А в мене нещастя. Але це потім, потім...

Капітан сам дивувався, як просто він говорив із штабс-капітаншею, як спокійно-критично оглядав її форми. Гостя була задоволена і навіть не звернула уваги, що господар не провів її до порогу і застиг в своїй позі посеред кімнати.

— Чекаю! — кинула гостя вже в двері, і її черевики застукали по сходах. Брукований двір пройшла вона гордо, бистро і легко і сховалась в переднім будинку.

Маруся одмовилась їсти, розкрила свій чемодан, пішла на веранду і почала розчісувати косу. Капітан не бачив її в такому вигляді і коли дві темні коси, перебігши по плечах і, звившись в колінах, потекли

до її черевик, він неодривно стежив за тим, як вона звикло і ловко розплела її і темна хвиля волосся закрила їй плечі і спину.

Повна жінка важко і ладно подавала на стіл, дзвеніла чайним приладдям і повні груди її наливались ворожістю.

Тимчасом троє буйних дівчаток: 6, 9 і 12 років, уже зазнайомились з „ноювою тьотею“. Це було троє різних на вигляд, наче од різних батьків, непокірних і впертих дівчаток. Голубоока блондинка „в кудряшках“, як янгол, в самих панталонах, найменша, лігала по саду, лазила по деревах, як малпа, і падавши з них, чи посковзнувшись на східцях, стискала тонкі свої губи і терпіла свій біль стоїчно, без крику і міміки. Найстарша, „метіс“, була нерухома, сиділа недвижно в клоччях своєї спіднички під деревом і байдуже дивилась кудись у простір. Середня, руда, як огонь, в сірій од пилу і бруду сорочці терлась біля колін Марусі і заглядала собачкою в очі.

Маруся байдуже дивилась на дівчаток, у двір, за будинок і машинально чесала.

Капітан уже засинав, як прийшов в капелюсі й толстовці розстрига і довго тряс капітанову руку.

— А мені сказала Аліна Потровна, що ви уже тут. Ну, як же ви, як же, розкажуйте.

Капітан напівлежачки розповідав свою „одісею“ в трагікомічному тоні, сам сміявся і дивувався собі, як це кошмарне життя його в корпусі з города виглядає зовсім не страшно, а смішно і радісно, і щирий жаль ворухнувся десь в грудях мурашком.

— Ну, а як же ваш бог? Донесли ви його з того пекла?

— Бога доніс. Трудно і тяжко було, та доніс. Лише там я пізнав його справді. Там його тільки й найдеш, — і капітан розповів за свій апостольський потяг, за свої видіння, за голос із хмари, і знову змішав пережите з фантомами, реальне з туманними снами.

— От тільки несмілий я. Тільки почну говорити, так рука і шукає цигарки. (Дійсно, він палив без перерви, одну за одною).

— Не бійтеся. Не думайте, що говорити. Ви тільки зважтесь, а бог уже скаже за вас, що йому треба. А на пробу ходімо за мною. Отут недалечко. Це те село, що має гармагу і не визнає жодної влади.

— Я з радістю.

— Завтра вранці, пішком. Торбу на плечі, ціпок... я дам вам цивільну одержу.

— Гарзд.

Розстрига ласкаво зорив за Марусею і говорив голосніше, ніж завше. Просидів він, мабуть, години зо дві, вивчаючи рухи Марусі і смачно всміхався. Залишивши в кімнаті одгомін свого крепкого басу, розстрига попрощався з господарем, а капітан сів за стіл і почав складати до начгарнізона довжелезне прохання.

Груба жінка варила на плиті суп, а Маруся, добувши з свого чемодана спідницю, розітнула її й майструвала спідничку блондинці. Зривний галас роївся в саду, але вона його зовсім не чула — звиклі пальці перебирали самі шум тонкої матерії.

Капітан зиркав в вікно на свої „трофеї“. Раптові й прості одвідини Аліни Петровни змішали всі його карти, перевернули шкереберть усі його плани. То був момент його помсти, він мусив галантно „представити“ Марусю („будь ласка, моя дружина“) — оддати стократ за образи і біль — вдарить, вразити і випить, садично-жадібно випить тонкий її біль, всмоктать його крапля за краплею... Цей слухний

момент вже пропущено, але ось вона, нахилена постать, неминуче, трагічно сама наближає його в другий раз, він блукає десь тут недалеко і беззвучно пряде свою репетицію...

Сум Марусі дражнив його, нервував, — він ховав у собі невідомі тривоги.

Кінчивши письмо, капітан вийшов на веранду, нахилився над Марусею, і її електричне волосся залоскотало йому щоку і шию.

— А правда, ході такі кумедні? — піднялись косо до нього ясні і невинні очі Марусі.

— Страшно комічні, — ковтнув капітан, роблячи покірну усмішку.

— Мені їх дуже шкода. Заїдять їх тепер... — запнулась Маруса і зморкла.

Капітанові вії зкліпали. Картини подружнього щастя з колишньою нареченою одна за одною пролетіли в його уяві. То була б красива й зворушлива гармонія, голуба радісна гавань після безумного шторму. Там була б вірність і тиша. Ні погрози, ні клятьби не могли б заставити її зрадити його і викрити другому інтимне його життя. Тут сидить жінка чужа йому духом, непокірна і темна, що ходила по вулиці, безумовно, оддавалась китайцям, вся істота її літає в думках з покинутим корпусом, кожну мить він буде дріжати за неї, за себе, кожна мить буде непевна й болюча... Якби вона зникла, розтанула димом, згоріла на його очах, як цигарка, — тоді було б усе ясно і добре...

— В яких ти з ними відносинах?

— З ким? — косий погляд наївний і чистий — руки шуміли спідничкою — упав капітанові в очі.

— Ну... ти б могла поцілувати ходю?

— А чому ні? Вони теж... люди.

— ти... (хотів крикнути: — спала з китайцями? — а вийшло розгублено тихо) скучаєш за штабом?

Обличчя Марусі зламалося тіннями.

Капітан нахилився над її плечем і цмокнув губами в матерію.

По обіді (це був перший обід на столі за два місяці мандрів) капітан одягся в білий свій китель, почистив суконкою чоботи і впросто пропав у юрбі, що текла по панелях.

Він почував себе добре. Налітали знайомі, вітались, спиняли його, дивувались, стискали долоні, пропливали знайомі жінки і проносили мимо свою красиву бундючність, гордовиту претензію, шовкові панчохи, оголені лігки, черевики і дзвінкі дерев'яні сандалії. Весь город, все його я, що в'язалось з панелями, вулицями, монументами, церквами, театрами оживало в грудях і летіло над ними химерною птицею в прозорому золоті синього дня. Біля зупинки трамваю (трамваї не йшли) двоє чорних очей крикнуло до нього привітом, і пухка маленька рука Аліни Петровни затримтіла в його долоні.

— Ах, Дмитрій. Я не могла сидіти в кімнаті. Ви не ромумієте, до чого я рада. Ви знали мого Аркадія. Я так самітна тепер. Що за жінка приїхала з вами?

— Нова няня.

Аліна Петровна лукаво похитала голівкою.

— Це небезпечно для вас. Вона нагадує мені картини Ван-Дейка. Прекрасна.

Вся капітанова юність, вся розкіш і біль її клубком підкотились під серце. Це ж вона, його наречена, яку добував він дуеллю й безумством, віратив, прокляв, благословив і ніс все життя незагоєну

рану. З того часу між них родилось святе і строге чуття, воздушне, як подих дитини, і коли вони лишались удвох, вона благала його „не руйнувати краси“. Руїницький час поклав і на неї свій штамп, але юна краса набрала дивної строгости, глибини і спокою. Маруся дійсно була подібна до неї, але вітри степові і походи опалили їй щоки, згрубили обличчя, ходу і всі її рухи, тут був аромат дивовижних манер і тайна шаленого фатума. Та сама радісна книга нового видання, поправлена строгим художником, що в первісні фарби кинув нових тендітних штрихів, обмислив кожну деталь і вже даючи її в світ, ще мучиться думкою, що можна зробити ще тонше, щоб не вертатись уже до старого образу, щоб і так він горів немертвим подихом пензля.

— Він так трагічно погіб.

Капітан узяв її руку, ступав з нею в крок і слухав покірно водоспад подружнього ніжного спогаду.

— Він почував, що загине... У нас був дурень денщик. Ніколи не стукав у двері. Послав його муж ставить на двір самовар і цілував мої груди. (Капітан зирнув їй на груди: вони стояли повно і туго, грохи на бік). Аж ось розчиняються двері, влезить велика голова, усмішка до самого уха. Муж потріпав його по плечу, випив чаю, кинув чотири грудочки цукру — ніколи цього не робив — і пішов. Я спочивала на ліжку. Читаю 12 раз Мопасана. Ви цьому вірите? Це надзвичайно великий художник. Жінку він розумів, як ніхто. Враз — чую крик — влітає ваш друг... Як я йому вдячна. Він доніс вам листа?

— Так. Широ дякую.

— Закопали його, як собаку, в саду. Було видно ногу і крайок гімнастюрки. Я благала їх видати труп... Аж тут чуем — гармати. Весь город плакав. Друже мій, я вже не плачу... Правда ж, ви мені друг?

— Щирий, незмінний.

— Я вас так довго промучила. Ах, та дуель. Я її не можу забути. Ви були мені однаково рідні. Я тільки не сміла, не сміла. Боже мій, скільки в нас забобонів. Ви ще вірите в бога?

— Вірю, глибоко вірю.

— Така страшна в його заповідь.

Вони зупинились і довго дивились один одному в вічі.

По дорозі (Аліна Петровна мала свій напрям і вела капітана) вона купила квіток і вдвох пішли вони на кладовище. Там межі дроту й могил найшла вона бугорок з деревляним, сірим од дощу хрестом і польовими квітами, стала навколішки, поклала квітки і беззвучно христилась.

Капітан опутивсь на коліна і теж беззвучно молився.

— Був роскішний вінок. Красиві, зворушливі написи. Злодії, з їхніх, покрали...

Капітан вловив її руку, потиснув і тихо сказав:

— Добра, ніжна рука.

Потім вони підвелись, пішли вулицями, виходили в степ, Аліна Петровна ще говорила за мужа (вона хлопоче тепер у новій владі тимчасову допомогу і їй обіцяв ад'ютант генерала), а капітан думав за те, як вона зважиться переступити ту заповідь, як це буде красиво й болюче містично. Що буде далі, які між них будуть відносини, як він розв'яже фатальний клубок, але ось воно, заборонене тринадцять років, те жагуче, таємне, що завжди є в неможливому, інтимно і близько сміється до нього. Ось ті самі губи, з яких зігали колись болючі накази, вимовляють такі зрозумілі, рідні і близькі слова, ось її тіло,

що тривожило сні його, далеке, як небо, недосяжне, як зорі, після страшною розлуки тепер близьке до нього і дражить п'янкою загадкою...

Враз колишня образа ворушилась в душі і терпко терлась об груди. Сказати тільки слово — одне тільки слово, і це шляхетне обличчя зазміїться од болю. Ось-ось, саме слово з криком злетить йому з губ, одне слово, щоб тільки почати, і удар за ударом упаде на ці плечі, на це тіло, що рокувало його на страждання...

Але він слухав її, втягався в радісну муку колишнього, кидав погляд на груди, на ноги, на голову, і впливав в істоту її, як муха тендітними лапками безнадійно впливає в сік мухомору.

— Я хочу вас бачити сьогодні. Завтра, позавтра і далі ви захопитесь справами, але сьогодні ваш вечір — весь мій. До останку. Гарзд?

— Весь вечір ваш, — прошепотів капітан.

— Зараз ідіть ви додому, обласкайте ваших дітей, — поцілуйте за мене всіх в лобики і — приходьте. Так? Будете?

На параднім капітан благоговійно поцілував обидві руки Аліні Петровни і оглянув панелі, як злодій.

Причесані, вміті дівчатка сиділи спокійно біля Марусі, не скочили з криком до батька, а мовчки, ласкаво терлись йому до коліна. Капітан сів за столом на веранді і дивився на побиті шрапнеллю будинки і уявляв себе в синім тумані пустині. Ця мовчазна „метіс“ асоціювала йому Ізмаїла, а білі рукава Марусі тонкорунних овець і радісну тишу. Рудий захід жеврів спокійно і м'ягко, і сонце сторожко й ніжно спускалось у злотну криницю. Так буде і завтра. Серед моря патлатих голів він підведе свою голову і... тільки не треба курити: що скаже бог через нього?..

Тиха радісна тиша обняла капітанові плечі. В давню юність свою він шукав різних пригод, розходився і сходився, всі драми стрічав, як герой. Навіть найбільший удар він прийняв, як належало, і в дружину свою закохався через тиждень, але тепер здавалось йому, що голова йому зробиться сивою... Так би добре було без трагедії, запліснити очі і слухати шум древнього города. Власне добре було б, якби і сама трагедія відбулась десь за стінами, без його участі, щоб одна з цих жінок зникла без сліду, а він прийме ту, що залишиться... Правда, сам він може зробити це легко, лиш сісти до столу і накидати кілька рядків... або взяти і розкрити всю правду Марусі... і обрій розчиститься... Можна зробити це й там, у Аліні. Просто, по-дружньому. Аліна найде в собі сили пережити удар, і ніжна зажурена дружба її увінчає фатальну їх зустріч...

Зараз вона готується, дивиться в люстро, бризкає пахощами на тіло, поправляє свій бантик... Зараз все неможливе колись — з гарячим диханням припаде йому до грудей і чекатиме ласки...

Десь за дальнім вокзалом вдарила гармата і сонце од гуку одірвалось в криницю, коли капітан дав дівчаткам торкнутись своїх голених щок і легко потупав з веранди.

Маруся склала на коліна шигво і невидючий погляд її пішов за будинки.

Капітан чітко і дзвінко пройшов по панелі, минув два квартали, звернув на другий бік вулиці, піднявся по сходах і постукав у двері Аліні Петровни.

З кімнати дихнуло нафталіном і воском. В дверях з'явилась голова штабс-капітанши і шматочок плеча з білою смужкою.

— Пробачте... Заходьте, але одверніться... Дивіться в вікно... я буду в тій хвилі...

Капітан дав їй змогу сховатись за ширму, підійшов до вікна і глянув у двір. Біля столу біліло погруддя Марусі — „метіс“ з - під руки позирала їй на обличчя. Аж ось подбігла руденька голівка, поцілувала Марусю в щок і помчала в кімнату, до ліжка.

Капітан одвернувся од вікна і оглянув кімнату Аліни Петровни. На столі, на зеленій скатерті стояла бутылка з етикеткою, два маленьких келішка і тонко нарізана булка в тарілочці. Три крісла в білих чохлах стояли півкругом між вікон, де, очевидно, господарка влаштувала собі затишний куточок із остатків колишньої меблі. З кутка за ширмою, де вдягалась господарка, визирав шматочок канапи з подушкою, під нею стос трісочок, а над нею, під млою строгого образа блимала тихо лампадка, як малесенька зірка в глибині невідомого.

— Оце, Дмитрій, такі мої апартаменти. Тепер я цілком пролетарка.

Кожна річ була тут знайома, мала тягучий звязок з його юністю. І крісла, і стіл, і канапа, і ці самі таємно-жагучі жіночі подушки, де лежала її голова, повна думками за нього — на них спочивала колись голова його трагічного ворога, що розсипавсь незримо над речами, і фотографічні картки. німі тіні колишніх людей, і вази, й полиця книжок, — все те саме, чого не забудь, — тільки в інших умовах, причаїлось на нових місцях, щоб з'єднати минуле з сьогодні, всотати в себе нове, що неминуче відбудеться, і стиснуть його в німій своїй пам'яті. Од кожної речі, як пар, піднімалися люди, зустрічі, пози, слова, наповняли кімнату, облягали невидимими свідками, і було чудно, красиво і страшно сидіть межі ними. Хотілось спокою і згоди, хотілось не образити їх, хотілось любити їх, наче вони в свою чергу навівали до нього любов своєї господарки...

За ширмою застукали черевички Аліни і дві чорні, голі по лікоть руки простягли капітанові радість. Речі і тіні метнулися юрбою до них, обступили тіснiш, спинилися, стали, лягли й прихилились тихими друзями.

— Дмитрій. Я не можу прийти ще до пам'яті.

Аліна була дуже схвильована, в тому надзвичайному настрої, коли чекають на щось несподіване, не знають, як воно станеться і кожний звук, кожний рух випадковий вважають за початок чудесного. Вона силоміць всадила його в крісло, сіла в друге поруч його, поклала ногу на ногу і непомітно торкнулась його коліна. Глибоке дихання витискало їй з декольте повні груди її, нахилені трохи до рук, а на губах грала чутлива і ніжна усмішка.

— Ви п'єте це вино? Пам'ятаєте? Я добула його чудом...

Капітан благоговійно підняв руки Аліни Петровни до своїх трепетних губ.

— Це той самий келішок, що ви пили з нього на моєму весіллі. До нього ніхто не торкався. Він наче знав і чекав вас...

— Ви мене зворушили, — тепло протяг капітан, ще цілуючи руки і дивлячись неодривно в її радісні очі.

— Іще, Дмитрій, ще пам'ять од вас... Пам'ятаєте ви той день перед дуеллю? Ви так... болізно плакали. Ви будете з мене сміятись... Але це для мене святиня.

— Не пригадую.

— Обіцяйте мені не сміятись.

— Аліна...

Аліна Петровна легко скочила з крісла і шум легкої спідниці її пошумів за кремову ширму. Капітан дивився їй вслід, — так, її форми

трохи змінилися, сповніли, округли, але в них тримтіла жіноча таємність. Це та сама постава, що розбила йому життя, але нині покірна й васкава, інтимно-близька і неможливо бажана.

Пошумівши шухлядами, Аліна Пегровна нервово і радісно виринула з-за ширми. Вона несла перед себе маленький зелений футляр, донесла йому до очей і відкрила.

— Боже мій, це той окурок... я кинув його в шклянку з водою.

— Він висох. Трошки червоний, але це нічого...

Капітан взяв руку з футляром і повільно, з чуттям цілував кожний палець.

— Я була тоді в голубому... Ви були в зеленім параднім мундирі. Ви його зберігаєте?

— Його нема.

— Не може бути!

— Його забрали матроси.

— Кошмар. Який кошмар. На нім були мої сльози...

— Аліна...

— Не треба, сьогодні про наше. Випийте з цього келішка за наше, за ваше й моє. На ти? Ми тепер великі друзі.

Капітан хитнув до неї свій китель, декольте зовсім близько од нього заструміло пашним неможливим теплом, його рука з срібним келішком плеснула додолу, лямпадка швидко заблимає, а їхні очі — око в око — сором'язно й розчулено витискали з себе непокірні, бажані і ніжні краплинки.

— Не треба, любя, не треба...

— Прости мене, Дмитрій... я була так жорстока до тебе...

— Ні, ні. Ти була ніжна і чула. Ти так глибоко мене розуміла. Я був для тебе прозорий.

Голі по лікоть обидві руки її сплелися йому на шиї і то притягали до себе обличчя, то враз випрямлялись на плечах і капризно-розчулено держали його на відстані. Тоді губи йому дріжали й клубок щасливого стогону підступив йому під горло.

— Не прощай... Мені буде лекше. Твої ласки болять мені...

Враз вона одняла свої руки, зламала їх навхрест на грудях і її голова, погруддя, вся істота її прихилилась до нього безвладно-ласкаво, як пташка.

— Ти моя?

— Твоя...

Крісло зрушило м'ярко з паркету і поплило як човен на хвилях. Десь мигнуло смагляве обличчя китайця — клубок картузів, голів і обмоток, а потім були тільки очі її, повні любови і трепету, як дві ранкові зорі в голубому тумані.

Капітан стиснув все тіло Аліни Петровни, підняв її з крісла і поніс до канапи. Штабс-капітанші щось тріснуло в талії, а ноги ловили долівку. На канапу він просто впустив її і глибоко дихав.

Аліна Петровна схопила капітана за руку і з докором дивилась на нього. Капітан присів на крайочку канапи, і руки його застрибали по талії.

— Дмитрій. Може цього не треба?

— Треба, треба...

Аліна Петровна вловила капітанові лікті, одкинула голову на подушку, заплющила очі, а тонкі її ніздрі затрепетали, як крильця метелика на тоненькій стеблинці.

— Дмитрій... Це так надзвичайно.

Вона покірно-зворушливо давала йому розстебати гачки.

— Ви, бідний, не мали... шлюбної ночі... Ах, це так безстыдно і страшно...

Останні слова вона шепотіла в жмут свого плаття, що покидало вже її плечі. Враз вона конвульсивно тріпнула і накрила рукою крайок панталон, але капітан встиг помітити латочку завбільшки з п'ятак. Черевичок сковзнув їй з ноги на канапу і оголив потерту панчошу. Аліна Петровна здригнулась і посунула ногу під себе.

Щось кольнуло капітана в бік, його руки спинились розгублено.

Сплеск оголених рук вхопив капітанову голову і вдавив її в груди, що тепер втратили свою тугість і повзли по боках, як прив'язані.

— Аркадіє, прошепотіла безсило Аліна. — Що я сказала... — Вона метнулась з подушки. — Ах, Дмитрій. Він — тут... Він нам забороняє...

Щось неприємне і темне, як гроб, лягло капітану на груди, а його долоня самохіть ходила по тілу Аліни Петровни, не викликаючи пристрасти. Всі м'язи йому якось дивно ослабли і голова налилась каламуттю. Лямпадка дражливо-коротко блимала, готова погаснути.

— Пробач, це так... Я твоя... Я надто твоя... Ніхто не стоїть межи нас...

Лямпадка зашипіла, тріпнула жовтими крильцями й згасла. Тьма лягла на канапу. Капітан швидко підвівся на ноги і шукав виключателя.

— Електрики... нема.

Ідучи назад, капітан зирнув у вікно: на веранді чорніла фігура. Капітан мовчки ліг на канапу, лицем догори. Аліна кинула голову йому на груди і закрилась руками.

— Ти не хорував нічим, Дмитрій?

— Ні.

— Я тобі вірю. Але я мушу спитати. Одна моя подруга, — пам'ятаєш Annette?

Його губи закрили шепіт її, але враз вона засмикала носом, і капітанові пальці намацали вохкі її вії.

Місяць, що довго борсався в хмарах, проривавсь вулицями й провулками, нарешті, піднявся над зруйнованим городом, облив його світлом і став на краєчку вікна, холодний і жовтий. В жовтому одсвіті лице Аліни Петровни, руки й коліна здавалися мертвими, а жовтенький зімнятий бантик розпластався на грудях, як роздушена жаба.

Капітан, осяяний місяцем в спину, дививсь в профіль своїй нареченій...

Une file qui a perdu son honneur ressemble à une ville obscure par l'ennemi... — і ключ журавлів поплав над жовтою пустинею города.

Розбудив їх обох на канапі короткий стукіт у двері. Капітан в самій білизні клацнув у дверях ключем, і чорна постать Марусі вирізбилась на порозі.

— А-а. (Голос проскочив спіраллю повз капітанове вухо).

Штабс-капітанша в єдиній сорочці з придушеним бантом, спустила ноги на килим і застукала зубами. Капітанові здалось, наче стіни кімнати хитнулись, роздвинулись, а канапа плила по кімнаті, як безпорадний човен.

— Навіщо ви взяли мене з корпусу?

Штабс-капітанша ворушила сухими губами. Капітан ждав, що вона прибере героїчної пози, встане — крикне трагічно-красиво, і все зникне, не буде цього нічого, але вона нахилилась під канапу і шукала своїх черевиків.

— Мерзота! Мало вас розстріляли?

— Маруся! — трагічно гукнув капітан, і в цю саме мить Маруся схопила зі столу бутилку — шум і дзеньк — блідо-рожеві потоки поплили по стіні до канапи.

Капітан схопив Марусю за руку, капітанша зімняла в долоню білизну і югнула в свій „будуар“.

— Маруся.

— Пустіть. Геть од мене з руками.

Капітан пустив її руки і поточився до столу. Маруся хитнулась до виходу і зупинилась на дверях. В цей мент вона була дійсно прекрасна.

— На кого ви мене проміняли. Фе. Гидота.

Капітан ковтнув клубок слини і хотів спинить її жестом, але Маруся владно і бистро кинула дверима і голосно застукала в коридорі.

В дверях замигали цікаві жіночі обличчя, але капітан рвонувся до них і накинув на двері кріючок.

Аліна Петровна билась в істериці.

Капітан одкрив її груди — м'ягкі і холодні і бризкав водою зі шклянки. Тепер він побачив все тіло — в'яле, сіре, сире, на животі схоплене смужками, волосся рідке, з просвітом на тім'ї, пройняте запахом ліків, і ледви примусив свою долоню погладить цю голову і торкнутись губами холодного з краплями лоба.

— Дмитрій. Як це жахливо.

— Люба. Не треба. Не плач.

Капітан підвів Аліну Петровну на ноги і повів її, наче хвору, на канапу. Аліна Петровна в знеможі брала свою одержу і натягала на себе, як п'яна.

Аж ось застукали колеса прольотки, мигнув круп вороного коня і червона косинка проплила до воріт. Капітан клінув у лоб Аліну Петровну, заскакав деревляними сходами і побіг до веранди. Босі ножки дівчаток залопотіли по саду.

Розстрига з саквою на плечах і клунком в руці сидів біля столу в своїм капелюсі і нетерпляче чекав.

— Де вона?

— Хто? Сійте, що з вами? От вам нова амуніція...

— Вона поїхала?

Розстрига вхопив капітана за полу білого кителя, але той рвонувся од нього і застався по кімнаті.

— Що трапилось?

— Вона поїхала на фронт. До китайців. Я знаю.

Капітан рвонувсь до дверей, але його друг ловко схопив його за лікоть і всадив його на ліжку. Капітан увесь сіпався. Розстрига хотів бути веселим і робив губами іронію.

— Вас мучить диявол. Ех, друже. Рано ще вам проповідувать бога.

Капітан був рвонувся і знов опустився на ліжку.

— Мордарій Павлович. Пустіть.

Міцні руки розстриги держали капітана за кисті.

— Все брехня. Революція, військo, святині.

— Правильно. Революція, військo...

— Й святині. Не вчіть, нічого не вчіть. Навчіть одного... — капітан на хвилину засікся, проковтнув каламуть і скочив на ноги.

— Навчіть жінку...

Розстрига впустив капітанову полу.

— І крапка. І будете щасливі на землі. І будете блажені.

Розстрига гнівно підвівся з ліжка і схопив зі столу свій клунок, але капітан побіг перед його, вирвався на вулицю, скочив в прольотку і крикнув:

— Вокзал!

Прольотка заскакала вибоями.

Капітан скакував на ноги, хватав очима вулиці і провулки і сіпав плече візникові.

— Догнать!

Город уже прокидався і висипав на вулиці мешканців. Капітан озирався на женщин, штовхав візника і кричав:

— Червона косинка!

Догнав він прольотку Марусі за вокзалом, на другій версті, біля будки.

Візники зупинились, капітан скочив на землю, обсмикав свій китель і нерівно пішов до прольотки.

Червона косинка дивилась у степ, на телеграфні стовпи.

— Маруся. Що з тобою?

— Поганяй.

— Стій, ради бога. Одійдімо на крок. Я не можу при свідках.

— Поганяй. Я сказала тобі...

Передня прольотка рвонулась, але капітан скочив на ресору і оббив руками коліна Марусі. — Я кохаю тебе над усе. Там нічого не трапилось. Ти нічого не знаєш.

— І знати не хочу. Встаньте.

— Марусю. Маріє моя. Прости.

— Візник, стій. Злазьте.

Візники хмикали в борода.

— Я поїду за тобою.

— Будь ласка. Там на вас уже ждуть.

Капітан скочив з ресори, плигнув в свою прольотку, і зруйнована будка побігла до города.

Ще здаля капітанові кинулись в очі знайомі фігури китайців, хустки на дівчатах і чорний димок із труби.

Вози, екіпажи й тачанки виїздили на шлях і напружно спинялись, чекаючи знака комкора.

Броньовики били без перерви.

За червоним столом, біля семафора сидів безумний Ревтриб і кілька фігур у цивільнім з криком в очах путляли по черзі до нього.

Капітан сам підійшов на останку, вклонивсь і схопивсь за краєчок стола.

— Я заснув і проснувся в поляків.

Прокурор гукнув на Марусю.

— Скажіть, громадянко Маруся, це правда?

— Правда.

— Не робить він сучки?

— Ні.

— А ну йди сюди. Це що?

Капітан затанцював коло столу.

— Це фігура... Це річка... Полустанок... Це — город...

— Його нам і треба. Пашол!

Ході бігали біля возів, мотлялись шинелі, цокотіли тачанки. Кучер капітана своїм єдиним конем минув купу Ревтрибу і постелив у простір усмішку.

Китаєць в бурій од пилу сорочці стяг з столу багряне полотнище і складав його на ходу.

Біля свого воза з косинкою в лівій руці стояла Маруся і владно і швидко чесала своє волосся.

Капітан забіг комкору на бік і закліпав очима.

— Товаришу комкор. Дозвольте мені одружитись з Марусею.

Комкор кивнув головою до воза, Ревтриб зупинився і закурені зуби жували кінці цигарок.

— Марусю. Ти виходиш заміж за нього?

Злобний огонь бризнув із чорних очей, і тонкі губи засіпались

— Ні.

По лицях Ревтрибу пробігла усмішка.

Капітан догнав Марусю біля свого екіпажа.

— Марусю. Благаю тебе. Вислухай.

Хтось із воза вітався до Марусі, і вона кивнула головою.

— Убий, Марусю. Роби зо мною, що хочеш. Тільки прости. — Капітан вхопив її за лікоть. Маріє бога мого, моя люба дружина, мое божє благословення.

Маруся кинула ліктем і кивнула комусь головою.

— Ходім від обозу. Дай мені краплю побуть наодинці. Тут усі чують.

— Хай чують. Хай знає весь корпус.

Ревтриб і комкор, проминувши вози, пішли до своїх екіпажів. Ходя з червоним сукном під пахою вмощався на возі рядом з товаришем і готував на все горло.

Маруся ладнала на шиї косинку.

— Марусю. Сідай на мій екіпаж. Ти не покаєшся. Янголе мій. Маріє радості моєї. Наречена моя од бога. Благаю.

Маруся підбігла до воза, два ході зверху потяглися до неї з руками і всадовили її межі себе.

— Пашол! — крикнув капітанові кучер і здибив морду коневі.

Капітан підійшов до ресори, поставив ногу на неї, враз чудно хитнувся і впав головою до колеса.

Синій прозорий димок заклубився в повітрі.

В амбразурі бронепоезду сіпнулись зразу два дула гармат, ліс крикнув, штаб корпусу крикнув і вмиг екіпажи, тачанки, вози і труба чорної кухні врзались в куряву.

ОЛЕКСА ВЛИЗЬКО

ПРЕЛЮДІЯ ГНІВУ

Любому Ів. Микитенкові

Вогнями вечора палає Тріанон, —
Справля банкет Марія Антуанета
І гримає, — здається — і лящить у звуках менуета —
Над гільотиною — іржавий сміх Горгон,
І золотом опалені химери на Нотр-Дамі
На сонце щиряться беззубими рядами
І журиться блакить в трагичних інтродукціях
до невідомих нон... —
А десь, рядками грізних літер, люди стали... —
Регоче вітер на квартали... —
Гольфштремом пітьми обмивається кривавий сонця глоб
І зводить над палацом лоб
Холоп!

Харків, рев. р. X

Н. ЩЕРБИНА

* * *

Одірвуся од сяйва вітрин,
піду в робітничі квартали,
може хоч там не ридатимеш ти
в журливих, нескінчених ранах?

Рівні ряди — ідуть піонери,
з піснями і шумом ідуть.
Зорі мої! хоч ви приголубте
душу мою золоту!

Хвилюють стрічки на грудях
такі, як повстання, червоні...
Ах, мої юні літа —
гуркіт повстанчих загонів...

По вулиці йдуть безробітні,
сокири на голих плечах...
Візьми мене, море блакитне
з ясною зорею в очах!

* * *

Куй
по ковадлі,
куй!
Капають
згуки
за тин, за ріку.

Куй
по огні фіялковім,
топкім,
куй.
Кріпко заковуй
гайки.

Куй
по ковадлі куйкіш,
куй!
Капають згуки
за тин,
за ріку.